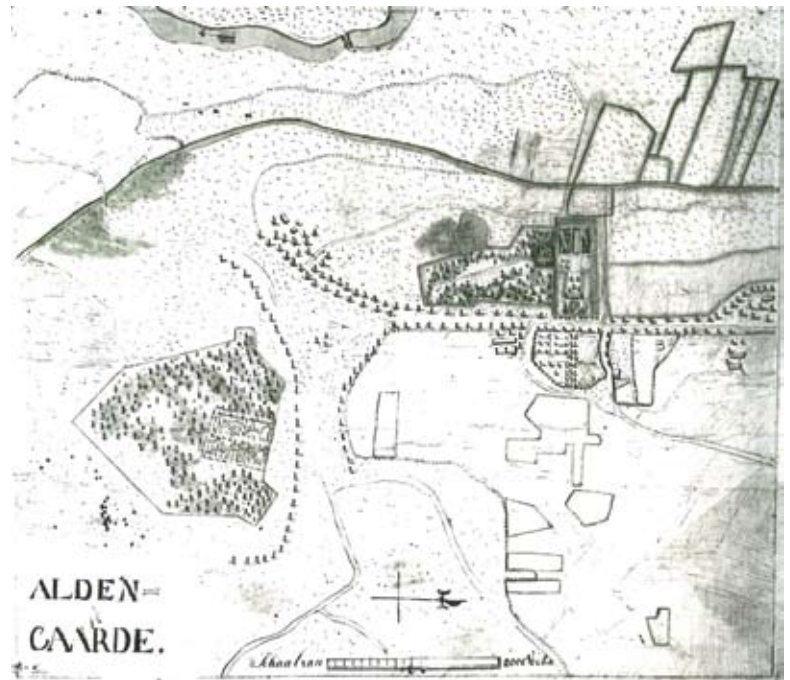
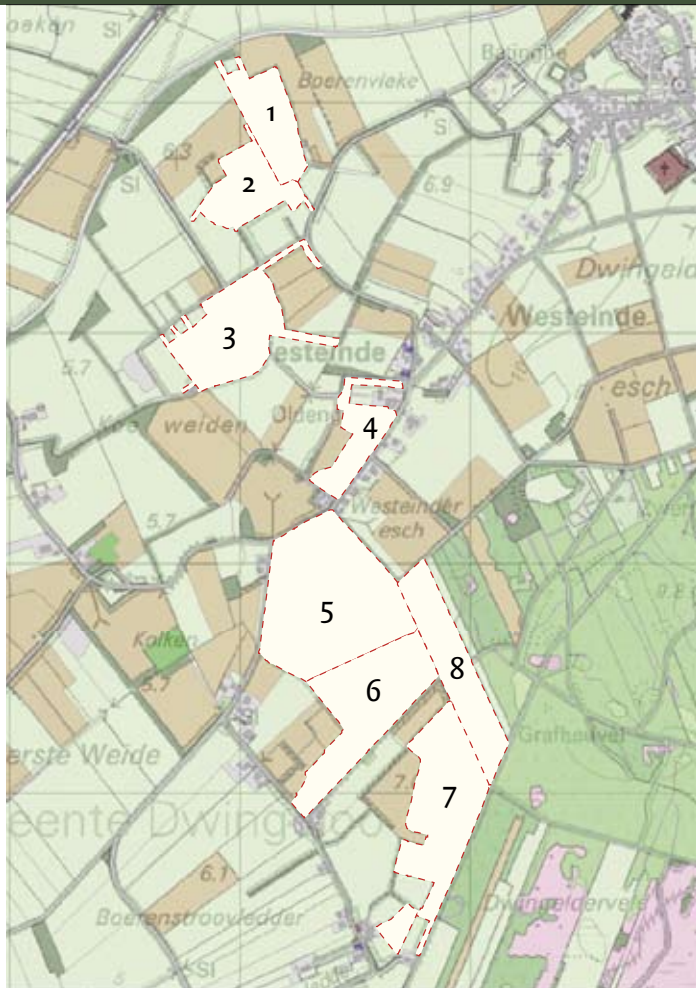

Cultuurhistorie in het bosbeheer ***Historische boselementen in Drenthe***

Veel bossen worden multifunctioneel beheerd met het oog op natuur, recreatie en houtproductie. Cultuurhistorie speelde tot voor kort veelal geen of een ondergeschikte rol. Bij het integreren van cultuurhistorie in het bosbeheer nemen historische boselementen een belangrijke plaats in. Bij historische boselementen gaat het om relictten van de aanleg en het beheer van bossen en andere sporen van menselijk gebruik. Nu steeds meer terreinbeheerders cultuurhistorie een plaats willen geven in het bosbeheer, blijkt dat er bij veel terreinbeheerders eigenlijk nog weinig kennis en ervaring voorhanden is. Probos werkt daarom aan een aantal voorbeeldprojecten rondom inventarisatie en beheer van historische boselementen, zoals in de bossen van de voormalige havezate Oldengaerde in Zuidwest-Drenthe.

— MARTIJN BOOSTEN EN MARK VAN BENTHEM (PROBOS)

S tapsgewijze aanpak

Aan de hand van literatuur, interviews met (lokale) deskundigen, archieven en kaartmateriaal is de globale aanleg- en beheersgeschiedenis van de bossen van de voormalige havezate Oldengaerde in Westeinde (Dwingeloo) beschreven. Vervolgens zijn bij een veldinventarisatie alle historische boselementen in kaart gebracht. De elementen zijn via een veldcomputer ingevoerd in GIS, zodat de terreineigenaren en beheerders ze eenvoudig kunnen integreren in beheerplannen en gebiedskaarten. Er is gekozen voor een visuele indeling in elementen. Dit betekent dat de elementen niet naar functie worden ingedeeld, maar naar uiterlijk (greppels, kuilen, wallen, heuvels, gebouwen en bouwsels, beplantingsvormen, etcetera). Dit maakt het inventarisatiewerk relatief eenvoudig, omdat niet alle elementen meteen al in het veld op naam hoeven te worden gebracht. Dit gebeurt pas na de veldinventarisatie door middel van een aanvullende literatuur-/archiefstudie en interviews. Hier wordt duidelijk wat de functie van de elementen was en in welke periode ze zijn aangelegd. Binnen dit project is waardevolle informatie over elementen en het gebied verkregen uit interviews met lokale deskundigen en omwonenden, de kadastrale kaart uit 1832, grondbelastingregisters uit 1888, de eerste bosstatistiek (1938-1942) en diverse topografische kaarten uit de periodes 1811-1813, 1830-1855 en 1924. Binnen dit project was geen

ruimte voor een uitgebreide bestudering van de (familie-) archieven van de boseigenaren. Bestudering van dergelijke archieven vergt veel tijd, maar kan veel waardevolle informatie opleveren.

Oldengaerde: historie van aanleg en beheer

Bij Oldengaerde horen acht bossen die variëren in grootte tussen de 5 en 25 hectare (zie plattegrond hierboven). De leeftijd van de bossen loopt sterk uiteen. Het bos naast de havezate Oldengaerde en het bos De Oude Bork zijn al meer dan 200 jaar oud, terwijl andere delen pas aan het begin van de 20e eeuw bebost zijn geraakt. De eerste vermelding van het bos De (Oude) Bork stamt uit 1764. In dat jaar werd De Bork door de toenmalige eigenaresse van Oldengaerde aangekocht. Oldengaerde was in de periode 1797-1806 in het bezit van professor Wynoldus Munniks. Deze Groningse hoogleraar in de ontleed- en plantkunde bracht vanuit Canada het krentenboompje (of kortweg: krent) (*Amelanchier lamarkii*) naar de Hortus in Haren en De Oude Bork. De 'krententuin' op De Oude Bork is sindsdien een begrip in Dwingeloo en daarbuiten. Tot vlak na de Tweede Wereldoorlog kon men hier tegen betaling van 10 cent krenten of bloesems plukken. Na het overlijden van professor Munniks in 1808 werden Oldengaerde en bijbehorende landerijen en bossen verkocht aan Aalt Willem van Holthe, burgemeester van Dwingeloo

Linker pagina: Rabatten met spaartelgen eik

Links: Geïventariseerde bosgebieden Westeinde (Dwingeloo).

1 Rostwijk; 2 Boerenlaar; 3 Koeweiden; 4 Oldengaerde (Aldengaerde); 5 De Oude Bork; 6 De Nieuwe Bork; 7 Stroovledder

Rechts: Plattegrond van Oldengaerde en omgeving uit circa 1800. Op deze plattegrond zijn het bos naast de havezate Oldengaerde en De Oude Bork duidelijk te herkennen.

en handelaar in hout en eek (eikenschors). Uit de kadastrale gegevens van 1832 blijkt bijvoorbeeld dat de bossen bij Oldengaerde overwegend bestonden uit hakhout en een enkel grovedennenbos. In de tweede helft van de 19e eeuw is het bosbezit van de familie verder uitgebreid door de bebossing van heideterreinen ten zuiden van de Oude Bork. Een deel van het hakhout is tot aan de Tweede Wereldoorlog actief gekapt. Na de Tweede Wereldoorlog zijn de resterende hakhoutpercelen ‘op enen gezet’ of omgevormd in opgaand bos met voornamelijk naalddhout, waaruit hout kon worden geoogst voor de houthandel van de familie. Op dit moment zijn de havezate en het grootste deel van de bossen op het voormalige landgoed nog steeds in bezit van de nazaten van Aalt Willem van Holthe.

Lanen - In de geïnventariseerde bossen komen veel oude lanen voor. De lanen zijn globaal tussen de 60 en 100 jaar

voor. Deze vertegenwoordigen, gezien de geschiedenis van de krent op dit landgoed, een historische waarde.

Walstructuren - De bosgebieden worden daarnaast gekenmerkt door uitgebreide walstructuren. Aangezien de meeste wallen aan één of twee zijden zijn begrensd door greppels, is het zeer waarschijnlijk dat de wallen dienden als veekeringswal of wildwal om te voorkomen dat vee of wild in het bos (hakhout) of op het bouwland kwamen. Op veel plekken staan er op de wallen nog restanten van eikenhakhout of ander hakhout, wat ook wijst op een mogelijke vee-/wildkerende functie. Een groot deel van de wallen ligt op (voormalige) perceelsgrenzen die al op de kadastrale kaart van 1832 voorkomen. Dit duidt er op dat deze structuren waarschijnlijk zijn aangelegd ten tijde van de bebossing voor 1832.

Greppels en rabatten - Verspreid door de bossen liggen ook tal van losse greppels en rabatstructuren. Hoewel

Uiterst links: Beukenlaan
 Links: Wal
 Rechts: Onderduikershol
 Rechter pagina: Eikvaren op een walstructuur

oud. Het is niet uitgesloten dat deze lanen ‘opvolgers’ zijn van eerdere lanen die er al in de 18e en 19e eeuw lagen. Enkele lanen, bijvoorbeeld de lanen rond de grafkelder op De Oude Bork, zijn zelfs ouder (circa 150 jaar).

Spaartelgen en hakhoutrestanten - Een aantal percelen waarop tegenwoordig (doorgeschoten) hakhout of spaartelgen te vinden zijn, is terug te vinden op zowel de kadastrale kaart van 1832 als op de kaart van de Eerste Bosstatistiek uit de periode 1938-1942. Het gaat hier dus vermoedelijk om percelen met een hakhoutcultuur van circa 170 jaar oud (en mogelijk ouder). Verder komen er grote stukken met (hakhout van) krent in de ondergroei

het gebied tegenwoordig vrij droog is, wijzen de rabatten erop dat het gebied vroeger veel natter is geweest (te nat voor reguliere bosaanleg). Dit wordt ook bevestigd door lokale deskundigen. De rabatten dateren daarom zeer waarschijnlijk uit de perioden waarin de bosaanleg heeft plaatsgevonden (18e, 19e en begin 20e eeuw).

Restanten WOII - Op De Oude Bork komen drie diepe kuilen voor die dateren uit Tweede Wereldoorlog. Twee van de kuilen zijn voormalige verstoppelplekken waarin de Duitse bezetters hun legervoertuigen verstopten bij luchtalarm. Deze kuilen werden ook wel ‘moffengaten’ genoemd. De derde kuil is een onderduikershol.

Verdere stappen

De geïnventariseerde bossen herbergen een grote rijkdom en diversiteit aan historische elementen. De grote diversiteit aan historische elementen en de ouderdom van de bossen komt ook tot uiting in de aanwezigheid van veel oudbossoorten, zoals bijvoorbeeld eikvaren op de walstructuren (zie foto hieronder) en salomonszegel. Er zijn ruim 300 historische elementen in kaart gebracht in een gebied van circa 130 hectare. Het verdient dan ook aanbeveling om in het gebied een historische wandelroute uit te zetten langs een aantal elementen. Na de veldinventarisatie is een praktijkexcursie georganiseerd voor de terreineigenaren en bosbeheerders uit de omgeving, over de resultaten van de inventarisatie en het beheer van deze elementen (zie kader over beheerstrategieën). In het kader van het project 'Duurzame ontwikkeling landschap omgeving Dwingeloo' stelt de gemeente Westerveld samen met de provincie budget beschikbaar voor het herstellen van belangrijke

foto Mark van Benthem

cultuurhistorische elementen. Probos heeft voor een groot aantal elementen aanbevelingen gedaan voor behoud, herstel en het accentueren. Een aantal van de voorgestelde maatregelen zijn: het vrijzetten van markante oude bomen (relicten van eerste generatie bos), het verwijderen van opslag (met uitzondering van de historische hakhoutbeplanting) op en direct naast de wallen in de buurt van fiets- en wandelpaden, het onderhouden en herstellen lanen, het beter zichtbaar maken van de ingenieuze rabatstructuren en de restanten uit de Tweede Wereldoorlog. Daarnaast is voorgesteld om op een markante plek het oorspronkelijke profiel van de wallen met

Beheerstrategieën voor historische boselementen

Nadat de elementen op naam zijn gebracht en zijn gedateerd, kan er een waarde aan de elementen worden gehangen. Dit kan bijvoorbeeld gebeuren op basis van uniciteit/zeldzaamheid, kenmerkendheid voor een bepaalde regio en gaafheid van het element zelf. Op basis van de waardering kan worden bepaald welke elementen een plek krijgen in het bosbeheer en hoe dit kan worden gerealiseerd. Voor het beheer van historische boselementen kunnen grofweg vier strategieën worden gekozen: (1) behouden, (2) accentueren, (3) restaureren en (4) reconstrueren. Het **behoud** van historische boselementen gebeurt met name bij elementen die nog vrij gaaf en intact zijn óf bij elementen die niet kunnen worden gerestaureerd of gereconstrueerd (bijvoorbeeld door gebrek aan financiële middelen). Bij deze strategie worden maatregelen genomen die de aantasting van het element voorkomen, bijvoorbeeld het tegengaan van beschadiging door recreanten of oogstwerkzaamheden of het voorkomen van erosie door wind of water. Bij rabatten is het bijvoorbeeld raadzaam om met de harvesters zoveel mogelijk parallel aan de greppels te rijden en niet dwars eroverheen. Indien het toch nodig is om greppels of wallen te doorkruisen om het achterliggende bos te bereiken, dient dit zoveel mogelijk op één plek te gebeuren, zodat de schade op één plek wordt geconcentreerd. Voor het beheren van historische boselementen zijn geen reguliere subsidies beschikbaar. Dergelijke activiteiten kunnen het beste worden gefinancierd in het kader van een landschapsontwikkelingsplan of een ander provinciaal of regionaal beleidsprogramma. Het **accentueren** van elementen is veelal een extra maatregel die wordt genomen bovenop het behoud van het element. Deze maatregel kan bestaan uit het zichtbaar maken door bijvoorbeeld het plaatsen van een informatiebord of het wegnemen van begroeiing die het zicht op het element ontnemt. Deze maatregel wordt vooral toegepast bij bijzondere of markante elementen die langs een recreatieve route liggen. Bij het **restaureren** van een element wordt een element teruggebracht in zijn oorspronkelijke staat. Het is hierbij belangrijk te beseffen dat sommige elementen niet één oorspronkelijke staat hebben, maar dat zij in de loop der tijd meerdere malen zijn aangepast en van functie zijn veranderd. **Reconstructie** kan plaatsvinden bij elementen waar weinig of niets meer van over is. Bij zowel restauratie als reconstructie moet goed worden overwogen wat de kosten zijn van het toekomstige beheer.

de bijbehorende greppels te herstellen en om op kleine schaal het hakhoutbeheer van zowel eik als krent te (her)introduceren. ♦

Martijn Boosten & Mark van Benthem, Stichting Probos
martijn.boosten@probos.nl

Het rapport *Drentse boshistorie in beeld, Een inventarisatie van historische boselementen in Westeinde en het Ooster- en Westerzand* is te vinden op www.probos.nl